

A pécsi Európa Kulturális Fővárosa projekt infrastrukturális beruházásai a többszintű döntéshozatal rendszerében¹

© GRÜNHUT Zoltán

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Pécs
grunhut@rkk.hu

A Pécs – Európa Kulturális Fővárosa (EKF) 2010 projekt kapcsán megjelenő írások egyik közös vonása, hogy az ötlet kezdeményezését civil aktivitásként, alulról építkező, a helyi értelmiség bizonyos köreit átfogó lokálpatrióta ügyként ábrázolják, amely a kezdeti nehézségek eredményes leküzdése nyomán vált átpolitizálódottá, eredeti szellemiségétől eltávolodóvá (Faragó, 2012; Somlyódy, 2010; Takáts, 2005, 2011; Szokolai, 2007; Cseri, 2006, 2008). Amikor a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2004 októberében, igen szűk, december 31-i határidővel kiírta az első pályázati fordulót, Pécs indulása tulajdonképpen egy szerzőpáros közreműködésének volt köszönhető, akik alig egy hónap alatt formába öntötték az alapkonceptiót. A héttagú szakmai zsűri 2005. március 7-én – Budapest, Debrecen, Győr és Sopron mellett – a legjobb ajánlással jutatta tovább a pécsi pályázatot, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy a projektterv vizualitása szegényes, s kevéssé fellel meg a fenntartható kreatív- és kulturálisipari városrekonstrukciós elvárásoknak (Somlyódy, 2005).

2005 februárjában ezért létrehoztak egy kibővült pályázatírói szervezetet, amely feladatául kapta, hogy a második forduló határidejéig (augusztus 17-ig) minden szempontból konkretizálja a kedvezően elbírált koncepciót. A városháza lehetővé tette az önálló menedzsmentirányítást, a feladatot közgyűlési döntéssel kiutalva a kizárólag szakértőket és egyéb civil szereplőket tömörítő Európa Centrum Kht. számára. Az új programterv *A határtalan város* (2005) címet kapta, igényes formában, stílusosan illusztrálva és tartalmasan megjelenítve a pályázat céljait, várható eredményeit. A legfőbb mondanivaló nem változott annak kapcsán, hogy az EKF mérföldkő lehet Magyarország kulturális decentralizációja vonatkozásában, a Budapest-központú fejlesztések ellensúlyozásában. Jelen írás szempontjából különösen fontos, hogy a koncepció öt, lokális léptékben igen nagy volumenű kulcsberuházást rögzített: 1. Zenei és Konferenciaközpont felépítését, 2. a Zsolnay gyárpark területén kulturális negyed kialakítását, 3. „Nagy Kiállítótér” létrehozását, 4. Regionális Könyvtár és Információközpont felépítését, valamint 5. városszerte közterek és parkok újjáélesztését. A nemzetközi zsűri már napokkal a hivatalos eredményhirdetés, 2005. október 23. előtt bejelentette a baranyai megyeszékhely sikeres kandidálását.

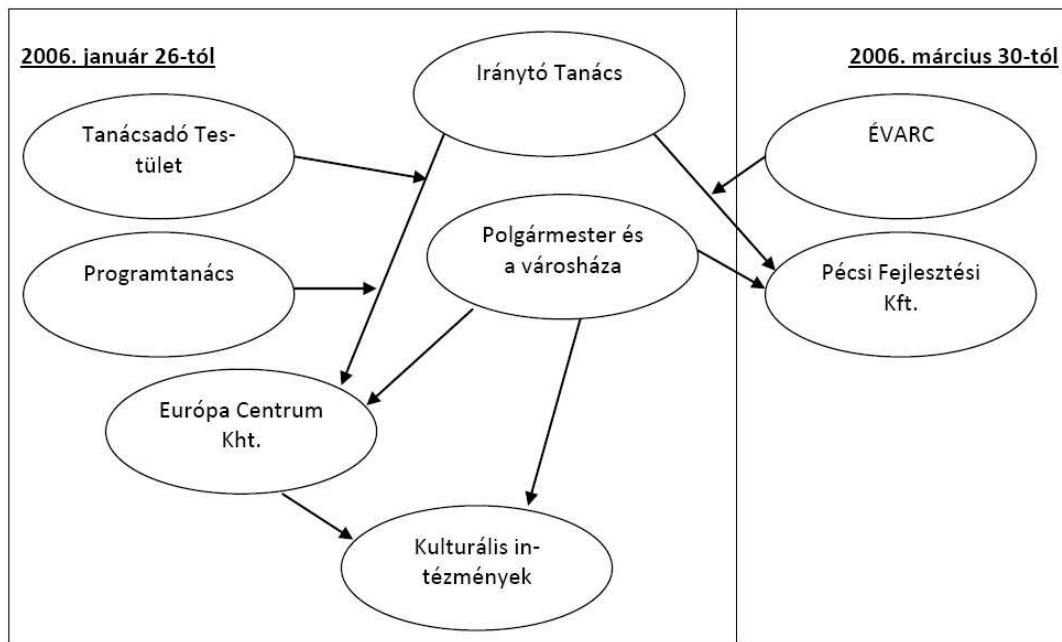
E dolgozat elsődleges célja, hogy az EKF keretében megvalósuló infrastrukturális fejlesztésekkel kapcsolatos tárgyalási és döntéshozatali folyamatokat bemutassa, s rávilágítson a közismert nehézségek eredendő okai között azon aspektusokra, amelyek a többszintű döntéshozás tökéletlen működéséből, a kooperációk helyett érvényesülő kompetenciaharcokból, a civilek és egyéb stakeholderek kiszorulásából, valamint a túlzott központosítási kísérletekből következhetnek.

¹ A tanulmány az ESPON (TANGO) Territorial Approaches for New Governance c. kutatás keretében készült.

A fejlesztések elkülönítése az irányítási struktúrában

Miután az eredményhirdetés megtörtént, 2006. január 26-án a közgyűlés létrehozta az új programirányítási struktúrát, felállítva az ún. Pécs2010 Irányító Tanácsot. A tagok közé a polgármestert, valamint állandó helyetteseként a kulturális ügyekért felelős alpolgármestert, továbbá a Baranyai Megyei Önkormányzat elnökét, a Pécsi Tudományegyetem rektorát, a Pécsi-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara elnökét, a Magyar Kormány kijelölt képviselőjét, a fejlesztésekért felelős alpolgármestert, illetve a Pécs 2010 Menedzsment Központ igazgatóját és stratégiai főtanácsadóját jelölték (PMJV, 2006a). A testület közvetlen konzultációban állt a Polgármesteri Hivatal Művelődési, Oktatási és Sport Főosztályával, valamint a Pécs 2010 Menedzsment Központtal, mely utóbbiak tartották a kapcsolatot a programszervezésben illetékes legalsóbb egységekkel, tehát a különböző helyi kulturális intézményekkel. A Menedzsment Központ operatív szintű szervként működött tovább, a kulturális tervezés a Programtanács hatáskörébe került, míg a stratégiai döntési szintet megjelenítő Irányító Tanács alá beiktattak egy konzultatív jogkörű Nemzetközi Tanácsadó Testületet a szakmai színvonal garantálása és a külföldi beágyazódás végett. Ami mindebből kitűnik, hogy a beruházásokat már a legelejétől magához vindikálta a városháza, miként a polgármester fogalmazott, az infrastrukturális fejlesztések nem lehetnek más, csakis az önkormányzat kezelésében, mivel az óriási összegekbe kerülő építkezések valós felelősségét úgyszólván a városvezetés viseli (Ember, 2006). Ennek szellemében 2006. március 30-án módosult az irányítási struktúra, s a beruházások lebonyolítását egyfelől a Pécsi Fejlesztési Kft., másrészt az Építészeti és Városarculati Tanács (ÉVARC) feladatkörébe utalták (PMJV, 2006b). Utóbbi, szakmai konzultációs funkciókkal életre hívott szerv tagjai közé végül hét civil szakembert, az EKF-évad előkészületeire felügyelő alpolgármestert, a Városfejlesztési Főosztály vezetőjét, a városi főépítészt, valamint a területi főépítészt jelölték. A testület valós döntési kompetenciákat nem kapott, csak ajánlási-véleményezési jogköröket, amelyek kevésnek bizonyultak az érdemi munkához. Emiatt a Tanács vezetője 2006. december 1-jén benyújtotta lemondását.

1. sz. ábra. Az irányítási struktúra 2006 első felében

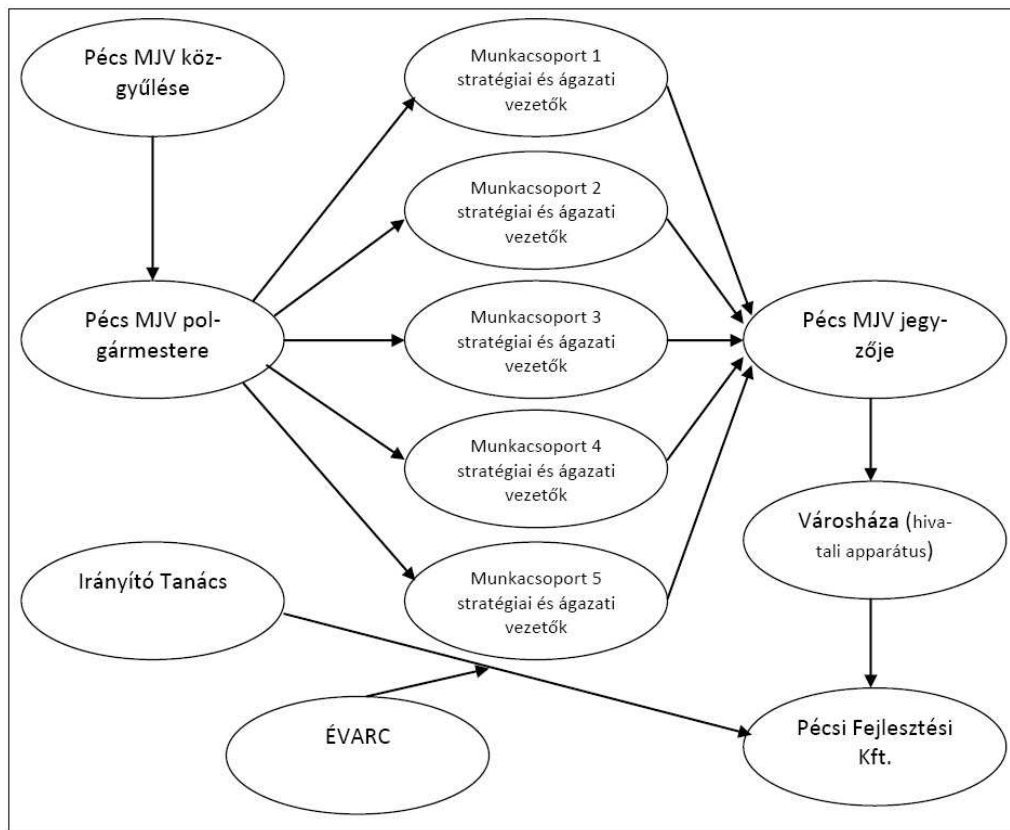
Szerzői szerkesztés

Újrakoncepcionálási kísérletek – és kudarcok

Az irányítási architektúra az önkormányzat által átverekedett központosítás ellenére sem stabilizálódott, mivel a város és a kormány nem tudott több kérdésben megállapodásra jutni. Pécs mindenképpen szeretne volna még a választások előtt rávenni a kormányzatot, hogy adjon ki szándéknyilatkozatot arról, az EKF-beruházások szerepelni fognak a 2007-2013-as időszakra szóló Nemzeti Fejlesztési Tervben. 2006. február 20-án a kabinet megtette a garanciavállalását, amely a fejlesztések kivitelezése szempontjából fontos biztosítéknak számított. Április 6-án aztán a pécsi polgármester, valamint a kulturális miniszter és az európai ügyekért felelős tárca nélküli miniszter ténylegesen is aláírtak a szerződést az EKF beruházás-finanszírozásáról, minek értelmében az öt kulcsprojekt megvalósításához 31,14 milliárd forint európai uniós és hazai forrást irányoztak elő a 2007–09 közötti időszakban.

A fejlesztések előrehaladása érdekében 2006. június 22-én tartott közgyűlés – a szakmai körökben komoly kritikával illetett – lépéseket tett, amikor az öt kulcsberuházás élére stratégiai, illetve kulturális/ágazati megbízottakat nevezett ki. A tisztázatlan jogkörökkel felruházott, munkájukért többletjavadalmazásban nem részesülő vezetők sorában olyan, helyi nagyvállalati igazgatók tűntek fel, akiknek korábban mérsékelt kötődésük volt az EKF-hez. A közgyűlési ülésen mindezt több képviselő is megfogalmazta, hangsúlyozva, hogy a vázolt szervezeti modell működőképessége hatásköri, pénzügyi és koordinációs szempontból egyaránt aggályos (PMJV, 2006c).

2. sz. ábra. A beruházásokkal kapcsolatos irányítási struktúra 2006-2007 között

Szerzői szerkesztés

Még egy hónap sem telt el, amikor a beruházásokkal kapcsolatos fent vázolt irányítási struktúrában újabb – igaz nem azonnali – módosítást irányoztak elő a július 19-i közgyűlésen, intézményesítve a fejlesztések összehangolásáért felelős építészeti igazgató posztját. Fontos megjegyezni, az új tisztségről szóló előterjesztést röviddel a tanácskozás előtt, külön módosító javaslatként csatolta az indítványhoz a fejlesztések felügyeletével megbízott alpolgármester, tehát a tisztségről, illetve az azzal járó feladat- és jogkörökről csak mérsékeltlen rendelkezhetek előzetes információkkal az ülésező képviselők. Az irányítási struktúra módosításáról szóló határozat ennek ellenére könnyedén, 26 igen és 7 tartózkodás mellett támogatást kapott. A poszt betöltésére szeptember 12-én írt ki pályázatot a közgyűlés és november 30-án egyhangú többséggel megválasztották Freivogel Gábort a tisztségre.

A teljes zűrzavar időszaka

E dolgozatnak nem célja az infrastrukturális fejlesztéseken túl, az EKF komplex irányítási modelljének bemutatása, a többszintű döntéshozatal meglehetősen zűrzavarossá váló kontextusának felvázolása, a 2007-2009-es periódus kaotikusságának tömör leírása mégis elengedhetetlen. A személycserék sorozata 2006 decemberének közepén kezdődött, amikor előbb új általános igazgatót neveztek ki, majd hosszas huzavona után – végül pályázat nélkül – művészeti igazgatót is jelölték. 2007 elején a Menedzsmentközpont vezetője nem hosszabbította meg lejárt szerződését az irányítási struktúra centralizálódása és

átpolitizálódása miatt, majd júniusban a kritikai véleményének rendszeresen hangot adó építészeti igazgatót mentette fel a városi közgyűlés alkalmatlanságra hivatkozva. Ugyanekkor az általános igazgató posztján is személycsere történt, s a Pécsi Dohánygyár ügyvezetőjét kérték fel a feladatkör betöltésére, aki két „missziót” jelölt ki önmaga számára: állandó küzdelem a döntési hatáskörök centralizálása és a program delokalizálódása ellen, valamint a menedzserstruktúrán belül saját szerepének és funkcióinak megerősítése. Mindkét prioritás komoly konfliktusokat generált, úgy a város és a menedzsment, mind a helyi illetékesek és a központi szint (kormányzati, minisztériumi, illetve egyéb szerződéses cégek) kompetens megbízottai között. A 2007-es „reformlavina” azonban itt nem ért véget, hiszen november folyamán otthagya hivatalát a művészeti igazgató is.

Miközben a beruházások előkészítését 2007 szeptemberétől egy ún. Építészeti Konzultációs Testület vette kezébe (képletesen, osztozva a funkción a városvezetéssel), addig a kulturális programszervezés egészen 2008 februárjáig, az EKF Művészeti Tanács felállításáig szintek és szerepelők közötti hadakozások terepévé vált. Elmondhatjuk, a struktúra politikai átítatódása végérvényesen lezajlott, mindennemű független, legalábbis eredendően tervezett funkciói szerint relevánsnak szánt szakértői poszt megszűnt, a menedzsment legfőbb feladatává pedig a (nem feltétlenül lokális szintű) politikai berkekben született döntések gyors és problémamentes levezénylése vált. Miután az általános igazgatót 2009 októberében leváltották, bizalomvesztésre, a beruházások csúszására, a szponzorációs bevételek szűkösségére, s az EKF negatív társadalmi megítélésére hivatkozva (Koltai, 2011), az új ügyvezetővel összehangoltabbá, racionalizáltabbá és hatékonyabbá vált a munka. A menedzsment haladt előre a számára kijelölt úton, s bár felmerültek nyilvánvaló fenntarthatósági, operacionalizálási és szervezési kihívások, az időtényező miatt már nem lehetett újrakonceptcionálni a projektelemeket, mechanizmusokat.

A beruházások tendereztetése és kivitelezése

A kormány 2007. július 27-én határozat keretében nevesítette az EKF kulcsberuházásait, mint kiemelt projekteket, amelyekre ezáltal speciális előkészítési, pályáztatási, elbírálási, adminisztrációs és finanszírozási eljárások váltak érvényessé. Majdnem egy év múlva, 2008. június 5-én jelent meg a kiemelt projektekre vonatkozó tervezési útmutató és felhívás, amelyben többek között előírták, hogy a pályázat keretében fejlesztésenként ki kell dolgozni megvalósíthatósági tanulmányokat, környezeti hatástanulmányokat, közgazdasági költség-haszonelemzéseket, részletes költségvetést, továbbá valamennyi projektet átfogó Integrált Városfejlesztési Stratégiát, Akcióterületi Tervet és Kulturális Stratégiát. A dokumentációhoz csatolni rendelték mindezekon felül a projektek teljes engedélyeztetési tervdokumentációját, részletes adatlapját, a tulajdonviszonyok rendezésének bemutatását, illetve a pályázó szervezetek jogi státuszának igazolását. Noha a közgyűlés időközben több beruházás tervpályázatát kiírta, érdemi előrelépést nem történhetett, eladdig, míg valamennyi dokumentum össze nem állt. Ahogyan arra számítani lehetett, a megvalósíthatósági tanulmányok számos gazdaságossági észrevétellel éltek, így volt olyan tervdokumentum, amelyet a már nyertesnek hirdetett pályázónak újra kellett gondolnia. Közben a kiállítótér kapcsán heves viták bontakoztak ki, egyfelől a létesítmény elhelyezése okán (költségek, régészeti feltárások, stb.), másrészt többen eleve megkérdőjelezték, mi szükség van

funkcionális értelemben egy olyan beruházásra, amely szinte biztosan pénzügyileg fenntarthatatlan lesz. Bajnai Gordon önkormányzati és területfejlesztési miniszter, későbbi kormányfő a projektelem törlését javasolta a városvezetésnek, mely, ha azt nem is fogadta meg, alapvető rekonstrukciót hajtott végre, komoly csúszásokat generálva (Rampton et al., 2011).

A tendereztetésre és a lebonyolítás adminisztrálására, a kifizetések ütemezésére, valamint a monitoring végrehajtására a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) dél-dunántúli regionális szervét (DDRFÜ) jelölte ki a kormány, az egyes pályázatokat, külön-külön projektenként, a DDOP-2008-4.1.3 jelű felhívására kellett benyújtania a városnak, illetve a konzorciumi partnereknek. A DDRFÜ előbb formailag értékelte az anyagokat, majd ennek nyomán került sor a formai hiánypótlásra, s a dokumentációk befogadására. Ezt követően két értékelő pontozása alapján a pályázat Bírálóbizottsága megtette támogatási javaslatát (adott esetben azonnali teljesítést követelő támogathatósági feltételeket irányzott elő), végezetül pedig az NFÜ Regionális Operatív Programok Irányító Hatósága (NFÜ ROP IH) hozta meg a végső támogatási döntést, s a szerződéskötés előkészítésének engedélyezését.

A szigorú, olykor lassú, bürokratikus és merev procedúra egyáltalán nem segítette a 2009-ben már mindenki számára nyilvánvaló csúszások ledolgozását, ugyanakkor stabil jogszabályi kereteket, az Európai Unió előírásainak is megfelelő pénzügyi, szakmai és előrehaladási struktúrát, valamint átláthatóságot adott a beruházások kivitelezéséhez (Inkei, 2012). Mindezt annak ellenére pozitívként, kvázi jó gyakorlatként kell értékelnünk, hogy az évadkezdesre való infrastruktúra-rekonstrukció lehetetlen küldetéssé vált. Fontos hozadék továbbá, hogy a helyi menedzsment – úgy a DDRFÜ-ben, mind az EKF-es adminisztrációban – eredményes tanulási folyamaton ment keresztül, hasznos tudáshoz jutva. Sajnos a területfejlesztés mostanság érvényesülő intézményi centralizációja e szakembereket gyorsuló ütemben szívja el a lokális szintről, visszagyengítve a helyi humánkapacitásokat.

Strukturális hibák a beruházásokkal kapcsolatban

Azzal, hogy az önkormányzat már a projekt elején kifejezte hatáskör-koncentrálni szándékát nemcsak a tervezéssel és megvalósítással kapcsolatos döntéseket vindikálta magához, de egyúttal releváns akadályokat emelt a piaci szektor integrációja elé is. A gazdasági szereplők átgondolatlan kirekesztése a külső tőkeinjekció lehetőségét drasztikusan mérsékelte (Ágoston et al., 2011). Noha a pályázat gazdasági modellváltást, a kulturális ipar és a turizmus fellendítését vetítette előre, e kifejezett szándék legfeljebb stratégiai értelemben létezett, a helyi potenciál tudatos feltérképezése, aggregálása, a lokális vállalkozói kapacitások becsatornázása nem történt meg, a valós léptékváltás elmaradt (Pálné Kovács, 2012). Még a meginduló beruházásokból is kiszorultak a helyi (főként építőipari) érdekeltségek, a döntéshozók minimális preferenciában sem részesítették a pécsi vállalkozásokat, igaz, azok általában felkészületlenül bizonyultak, noha emiatt a városvezetés is okolható a „helyzetbehozás” információs lehetőségeinek semmibevevélésével. A lokális gazdasági szektor szereplői nem tudtak összefogni, így érdemben versenyezni a nemzeti szinten meghatározó nagyvállalatokkal, de a helyi politika sem tett lépéseket tenderképes konzorciumok megteremtéséért. Azok a bevonások, amelyekre sor került bizonyos pécsi érdekeltségek részvételével

általában informális egyeztetések, személyes kapcsolatok eredményeként realizálódtak, felerősítve a korrupciókritikus hangokat.

Hasonlóan súlyos gondok adódtak abból, hogy a fejlesztésekben közreműködő konzorciumi partnerek köre csak azt követően alakult ki, miután a városvezetés belátta, egyedüli finanszírozóként nem tudja majd működtetni az új intézményeket. Hosszas, nem mindig biztató egyeztetések nyomán végül a megyei önkormányzat és a Pécsi Tudományegyetem lépett elő stratégiai partnerré (a piac fel sem merült alternatívaként). A feleknek összességében sikerült szakmai és pénzügyi érdekeiket harmonizálniuk, s a projekterveket ezek tükrében véglegesíteniük, a közszéferá intézményeit egyaránt sújtó megszorítások miatt azonban mostanság valamennyi érintett nehézségekkel viaskodik, s állami segítségben bízik. Mindehhez hozzá kell tenni, az új létesítményekben számos egyéb önkormányzati fenntartású szervezet integráltak, amelyek jelenleg szintén pénzügyi elégtelenségekkel küzdenek. Merthogy a döntéshozók üzleti szereplők ajánlásait nem vették figyelembe, ma már nehéz a kész struktúrákba piaci tőkét bevonni, új, fizető szolgáltatásokat beépíteni.

Nemkülönben releváns hibának bizonyult a partnerség iránti elkötelezettség halványodása miatt irreálissá váló regionális léptékű, de legalább a Pécs szűken vett agglomerációjára kiterjedő együttműködés intézményesítése (Pálné Kovács, 2012). Tulajdonképpen már a projekt legelején bebizonyosodott, hogy az EKF a városra fog koncentrálni, ami nemcsak a kulturális ipari szerkezetváltás esélyeit korlátozta, de a program marketing- és kínálati opcióit, illetve turisztikai vonzóképességét is (Inkei, 2012). Mindez annak ellenére bekövetkezett, hogy a párhuzamos esseni rendezvény mintát adott a regionális értelemben vett kooperatív EKF megvalósítására.

Miközben a pécsi projekt területi szempontból egyre koncentráltabbá vált, s a lokális kapacitásokon túl, a vonzáskörzet adottságainak feltérképezése, illetve beépítése tekintetében passzív maradt, a recessziós válság miatt a városon belül sem tudott olyan magánberuházásokat indukálni, amelyekre eredendően számítottak a pályázatírók, felelős döntéshozók (Trócsányi, 2008). A párhuzamos turisztikai fejlesztések, értve ez alatt különböző kategóriájú szállodaépítéseket, új szolgáltató- és szórakoztatócentrumok, rekreációs és sportlétesítmények létrehozását, továbbá a vendéglátó ipari egységek bővülését és minőségi javulását, szinte mind megakadtak. A város több pontján, főként a „keleti kulturális negyedben”, megkezdett, de félbehagyott beruházások éktelenkedtek az évad során, hatalmas telkek maradtak máig rendezetlenül közvetlenül az új EKF-létesítmények szomszédságában.

A projekt hatásai a városszerkezet átalakulásában is megjelentek (Trócsányi, 2011). Noha az eredeti elképzelés az volt, hogy a forrásokat a városmag alaposabb felújítására koncentrálják, az egyéni képviselők saját vonzáskörzeteikben is szerettek volna valamit felmutatni. Mindez kettős – részint pozitív, részint negatív – következménnyel járt: egyfelől annak nyomán, hogy Pécs külső kerületeiben is revitalizáltak tereket és parkokat, javult az általános életminőség, mérséklődött a városcentrum koncentráló ereje, kísérlet történt a lakossági közösségépítés elősegítésére (Magay, 2010); másfelől azonban a pénzügyi keretek felosztása miatt silányabb minőségben lett végrehajtva az expanzív városfelújítás.

Irodalomjegyzék

- ÁGOSTON Z., BERKECZ B., FARAGÓ L., HORVÁTH A., KOVÁCS K. P., MÜLLER P., RAPPAI G., & SZIJÁRTÓ ZS. (2011): *Elemző értékelés a Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa program tapasztalatairól*. Pécs: Pécs MJV Önkormányzata.
- CSERI László (2006): EKF: elindult a hosszú menetelés. *Echo*, 9 (3), 2-3.
- CSERI László (2008): Rolandének, avagy az EKF hatalmi struktúrája. *Echo*, 11 (4), 4-5.
- EMBER Zoltán (2006): Határhelyzetek Pécssett. *Élet és Irodalom*, 50 (29).
- FARAGÓ László (2012): Urban Regeneration in a 'City of Culture'. The Case of Pécs, Hungary. *European Spatial Research and Policy*, 19 (2), 103-120.
- A határtalan város. Európa kulturális fővárosa – Pécs, 2010. (2005): Pécs: Európa Centrum Kht.
- INKEI Péter (2012): *Culture and the Structural Funds in Hungary*. European Expert Network on Culture (EENC) Paper.
- PMJV (2006b). Jegyzőkönyv. Készült Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 2006. március 30-i üléséről.
- PMJV (2006c). Jegyzőkönyv. Készült Pécs MJV Önkormányzata Közgyűlésének 2006. június 22-i üléséről.
- KOLTAI Zoltán (2011): „Európa Kulturális Fővárosa – Pécs, 2010” program megítélése Pécssett és Budapesten. *Tudásmenedzsment*, 12 (2), 84-94.
- MAGAY Miklós (2010): Városalközpont-rehabilitációk Pécssett, avagy a „Közterek és parkok megújítása” című projekt. *Területfejlesztés és Innováció*, 4 (1), 36-44.
- PÁLNÉ KOVÁCS Ilona (2012): Nagyvárosi fejlesztési koalíciók. In: Somlyódy Péter E. (szerk.): *Az agglomerációk intézményesítésének sajátos kérdései* (pp. 135-153). Pécs: Publikon.
- PMJV (2006a). Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 8/2006. (01.26.) sz. határozata.
- RAMPTON, J., MCATEER, N., MOZURAITYTE, N., LÉVAI, M., & AKÇALI, S (2011): *Ex-post evaluation of 2010 European Capitals of Culture – Final Report for the European Commission DG Education and Culture*. London: Ecorys UK Ltd.
- SOMLYÓDY Nóra (2005): Le Dél felé (Európa Kulturális Fővárosa pályázat, második forduló). *Építészfórum*, <http://epiteszforum.hu/somlyody-nora-le-del-fele-europa-kulturalis-fovarosa-palyazat-masodik-fordulo> [2013.04.15.]
- SOMLYÓDY Nóra (2010): *A Balkán kapujában*. Budapest: Kalligram.
- SZOKOLAI Zsolt (2007): Az EKF program-szerződés a kulturális (de?)-centralizáció szolgálatában. *Echo*, 10 (1), 3-5.
- TAKÁTS József (2005): A próbakő. A Kulturális Főváros-pályázat viszontagságai. *Élet és Irodalom*, 49 (36).
- TAKÁTS József (2011): *Az újragondolt város. EKF-iratok*. Pécs: Publikon.
- TRÓCSÁNYI András (2008): A kulturális gazdaság szerepe a városok megújulásában – Pécs adottságai és esélyei. In: Pap Norbert (szerk.): *Kultúra – Területfejlesztés. Pécs – Európa Kulturális Fővárosa 2010-ben* (pp. 231-244). Pécs: Geographica Pannonica Nova; PTE FI; Imedias.
- TRÓCSÁNYI András (2011): The Spatial Implications of Urban Renewal Carried out in by the ECC programs in Pécs. *Hungarian Geographical Bulletin*, 60 (3), 261-284.